

Сінтаксічны паўтор ў мове твораў паэтаў-маладнякоўцаў

Л. П. ДЗЕМІДЗЕНКА

Паэтычны сінтаксіс як сістэма сінтаксічнай арганізацыі вершаванай мовы з'яўляецца больш складаным, чым сінтаксіс праязічнай мовы. Ён знаходзіцца ў арганічным адзінстве з рытмам, узаемадзейнічае з ім. Аднак гэтая складанасць не ўспрымаецца чытачом ці слухачом, наадварот, усе складанасці сінтаксічнай будовы спрыяюць больш эдэкватнаму ўспрыняццю аўтарскай задумы і яго эмацыянальнаму стану. Сінтаксіс мастацкага тэксту, як і сінтаксіс любога моўнага твора, з'яўляецца неабходнай арганізуючай часткай яго структуры. В. У. Вінаградаў адзначаў, што "састаў моўных сродкаў у структуры літаратурнага твора арганічна звязаны з яго зместам і залежыць ад характару адносін да яго з боку аўтара [1, с. 91]. У больш познім даследаванні ён жа падкрэсліў, што моўныя адзінкі ў кантэксце літаратурнага твора "падпарадкаваны мастацка-эстэтычнаму заданню і абумоўлены структурай літаратурнай кампазіцыі" [2, с. 74].

Да паэтычнага сінтаксісу ў першую чаргу належаць розныя віды і формы стылістычных (або сінтаксічных) фігур і рытарычных фігуры, кожная з якіх выконвае ў творы сваю выяўленчую ролю. Менавіта ад гэтага і залежыць характар паэтычнай інтанацыі. Наконт састаўных частак паэтычнага сінтаксісу ў славянскай філалогіі дагэтуль няма адзінства. Практычна кожны "сур'ёзны" даследчык прапануе сваю класіфікацыю стылістычных і рытарычных фігур, якія вылучаюцца як колькасцю апошніх, так і характарыстыкай іх унутранай сутнасці і вобразна-выяўленчай значнасці. Варта пагадзіцца з В.П. Рагойшам, які сцвярджае, што "сінтаксічны лад беларускага верша пакуль што не вывучаны" [3, с. 119].

Сродкі паэтычнага і выяўленчага сінтаксісу, якія (адны або разам з іншымі моўнымі сродкамі, прамым сваім значэннем або сваім сімвалічным зместам) дапамагаюць стварэнню пэўнага мастацка-вобразнага ўражання, па-рознаму ў кожнага з паэтаў удзельнічаюць у абмалёўцы названых аб'ектаў. Можна, такім чынам, гаварыць аб індывідуальна-аўтарскай характарыстыцы выкарыстання выяўленчых магчымасцей сінтаксічных сродкаў. У дадзеным артыкуле разглядаецца такі стылістычны сродак паэтычнага сінтаксісу, як сінтаксічны паўтор.

Важным спосабам арганізацыі вершаванай мовы з'яўляецца сінтаксічны паўтор. Паўтор – гэта "урэгуляваная перадача ідэнтычных элементаў мастацкай мовы, пераважна паэтычнай, для ўзмацнення яе выразнасці" [4, с. 226]. Пры гэтым паўтор на паняццёвай шкале градуальнасці выступае як адметнае, незвычайнае, інтэнсіўнае, што, у сваю чаргу, можа разглядацца як адступленне ад нарматыўнага сінтаксісу. Сінтаксічны паўтор заснаваны на выкарыстанні такіх сінтаксічных фігур, як шматзлучнікаваць, шматпрыназоўнікаваць, кальцо, эпіфара, анафара і іншыя. Сінтаксічныя фігуры актыўна ўзаемадзейнічаюць паміж сабой, узмацняюць эстэтычную выразнасць і эмацыянальнасць выказвання, пазбаўляюць вершаваную мову аднастайнасці, надаюць ёй стылістычную разнастайнасць і тым самым дапамагаюць лепш выявіць вобразную думку паэтаў, перадаць іх душэўнае хваляванне.

У вершах, для большай выразнасці мовы, паэты-маладнякоўцы часта выкарыстоўвалі такі элемент сінтаксісу, як злучнік пры аднародных членах. Шматзлучнікаваць або полісіндэтон – стылістычны прыём, сутнасць якога – у выкарыстанні адных і тых жа злучнікаў паміж аднароднымі словамі і сказамі [3, с. 140].

Шматзлучнікаваць звязвае словы і сказы ў сінтаксічныя адзінствы, запавольвае тэмп мовы, павышае яе экспрэсіўнасць, служыць для падкрэслівання найбольш значных па сэнсу слоў і выказаў:

Моладзь адкідае
І талмуд, і талесы,

І заместа хедара

Славіць камсамол [А. Александровіч. Мясцічка].

З дапамогай шматзлучнікаваасці падкрэсліваецца роля кожнага аднароднага члена, ствараецца адзінства пералічэння і разам з тым размежаванасць іх паміж сабой, узмацняецца выразнасць маўлення.

Прыгожыя тут птушкі

І рыбка мігацяць

І грушы, і цукеркі,

І яблыкі вісяць [Я. Журба. Наша ёлка];

Урачыстасці рады і сонца,

І палі, і касцы, і трава [Я. Журба. На калгаснай сенажаці];

І моладасць, і сны, і раны,

І любы, любы твой наказ [У. Жылка. Твае блакітнасці нязменны];

І звонкі смех,

І гутаркі, і песні,

Як бы не быў

І цяжкай працы дзень... (М. Чарот. Паэма пра Міколу Сініцына).

Паўторам злучніка пры дзеясловах падкрэсліваецца шматлікасць названых дзеянняў:

І мы жылі... і мы любілі...

І неслі прагу і любоў... [Ю. Таўбін. Ты помніш];

І ламае рукі,

І ламае пальцы,

І губляе слёзы на зялёны дол (А. Александровіч. Мясцічка). Найчасцей у вершах паэтаў-маладнякоўцаў паўтараецца спалучальны злучнік [і], які выконвае камунікатыўную і эмацыянальную функцыі, бо з дапамогай гэтага злучніка ўстанаўліваюцца розныя сэнсавыя і эмацыянальна-экспрэсіўныя сувязі паміж асноўнымі кампанентамі паэтычнага тэксту.

Не менш пашыраным сінтаксічны сродкам у мове паэтаў з'яўляецца шматпрыназоўнікаваасць. Шматпрыназоўнікаваасць – стылістычны прыём, асабліваасцю якога з'яўляецца ўжыванне некалькіх аднолькавых прыназоўнікаў у вершаваным радку. [3, с.141]. Звычайна той самы прыназоўнік ставіцца перад назоўнікам і перад азначаемым словам, што адносіцца да гэтага назоўніка. Выкарыстанне шматпрыназоўнікаваасці ў вершах маладнякоўцаў, з аднаго боку, набліжае творы да народнай творчасці, з другога – дапамагае надаць паэтычнаму выказванню велічнасць і ўзнёсласць:

Не ад сонца, не ад месяца –

іх праменне ад жыцця [У. Дубоўка. Захапіла навальніцаю];

Дык прашу вас, калі ласка,

Прыгадаць, што гэта казка

І пра дзедку, і пра бабку,

І пра курку рабку [У. Жылка. Курка-Рабка];

На гай, на поле і на хаты

Спаўзае ночы лёгкі цень [М. Чарот. Вечарам].

Нярэдка паўтор прыназоўнікаў служыць адначасова выдзяленню і пераліку тых падзей, з'яў, дзеянняў, якія называюцца:

Спявай мне, дзяўчынка, пра кветкі, пра гай якія,

Пра лепшыя дні, пра вясну,

Пра наша каханне, галубка, спявай –

Пад ціхі твой спеў я засну [М. Чарот. На могільках];

Раскажы мне пра прыбоі,

Пра няўпінны морскі шум,

Пра жыццё, дзе бой за боем

Поўняць радасцю душу [Ю. Таўбін. Мараку];

І скаргі насілі завеі ў прастор

Праз межы, праз сцены, праз краты [Ю. Таўбін. Правадыру].

Стылістычны эффект паўтору прыназоўнікаў – у наданні паэтычнаму кантэксту ўзмоцненай эмацыянальнасці.

Кальцо – стылістычны прыём, які заключаецца ў паўтарэнні на пачатку і ў канцы асобных вершаваных радкоў, строфаў ці цэлага твора аднолькавых гукаспалучэнняў, слоў або выразаў [3, с. 127]. У паэзіі маладнякоўцаў найбольш пашырана страфічнае кальцо, сутнасць якога заключаецца ў тым, што сказ пачынаецца і заканчваецца аднолькавымі словамі або словазлучэннямі:

Я кахаў... Ах, калісці даўно я кахаў!

Аж тады, калі моладасць ззяла ў вачах,

Калі гора і смутку я, дужы, не знаў

І адвага кіпела ў грудзях, -

Шчэ тады, аж тады я кахаў!.. [У. Жылка. Я кахаў];

Як ўсё ў жыцці, яшчэ вясна

Мінула ў вечнасць назаўсёды.

Памножыла тугу й нягоды,

Як ўсё ў жыцці, яшчэ вясна... [У. Жылка. Як ўсё ў жыцці].

Страфічнае кальцо найбольш поўна выяўляе ідэю твора, засяроджвае ўвагу на канкрэтных сітуацыях:

Я бачыў сум ваш і жалобу,

Ды сэрцу шкода не было.

Вачэй былі магутней чары

І хараство святлей на твары.

Тугу прымаю, як аздобу,

Мадонны ўбраўшыя чало.

Я бачыў сум ваш і жалобу,

Ды сэрцу шкода не было [У. Жылка. Virelai];

Спі, сыночак, вечар блізка –

Мне палоску трэба жаць.

Вецер, гушкай ты калыску

Заспявай быллём, мяжа.

Спі, сыночак, вечар блізка –

Мне палоску трэба жаць... [М. Чарот. Заспявай быллём, мяжа].

Кальцо надае паэтычным творам паэтаў-маладнякоўцаў новыя вобразна-выяўленчыя адценні, разам з іншымі сінтаксічнымі фігурамі ўзмацняе эмацыянальны настрой, паглыбляе асноўную ідэю твора.

Паўтарэнне аднаго слова або некалькіх слоў ці гукаспалучэнняў у сумежных радках уплывае на інтанацыйна-гукавую структуру цэлай страфы. Слова або выразы, якія паўтараюцца ў суседніх радках, звычайна займаюць пастаяннае месца: або ў канцы, або ў пачатку ці нават у сярэдзіне. Размова ідзе пра такія сінтаксічныя паўторы, як анафара і эпіфара. З часоў антычнасці найбольшай прадуктыўнасцю сярод стылістычных фігур вылучаецца анафара.

Сінтаксічная анафара – гэта паўтарэнне ў пачатку радкоў аднолькавых ці аднатыпных канструкцый [3, с.123].

Плачуць гусі – асеннія здраднікі,

Плачуць гусі, як сэрца дзяўчыны [Т. Кляшторны. Восень];

Праляцелі вятры над далінай,

Праляцелі вятры праз сасоннік [У. Дубоўка. Пачалося з-пад хмар чароўных].

У паэтычным кантэксте анафара можа выконваць дзве функцыі: структурна – семантычную і экспрэсіўную. Першая функцыя зводзіцца да гарманічнага ўпарадкавання славесна-вобразных пабудов або лагічна паслядоўнага разгортвання думкі, другая – спрыяе ўзмацненню шляхам нагнятання інтанацыйнага і, тым самым, эмацыянальнага напружання:

Люблю я шыр,

Люблю я поле,

Люблю я маці Беларусь [Т. Кляшторны. Кляновыя завеі];

Мне снілася ў цішы вясенняй ночы,
Што вольным быў краіны ўсёй абшар,
Што вольным быў народ, якім даўно быць хоча [М. Чарот. Мне снілася];
Над чарцяжом схіліўся інжынер,
Над чарцяжом схіліўся нерухома [Т. Кляшторны. Інжынер];
А за сялом прасторы,
А за сялом нітуюцца
 Пуціны і шляхі [П. Трус. І зноў я там].

Выразнасць, асаблівая рытміка-інтанацыйная структура як асноўны арганізуючы пачатак паэтычнага маўлення непасрэдным чынам адлюстроўваецца ў экспрэсіўных магчымасцях аднаго з відаў упарадкаванага дыстантнага паўтору – эпіфары.

Сінтаксічная эпіфара – гэта паўтарэнне аднолькавых выказаў на прыканцы радкоў [3, с. 143]. Паўтор сінтаксічнай эпіфары ў вершах паэтаў-маладнякоўцаў прадвызначае агульную кампазіцыю твора і яго рыфму. Выяўленчыя функцыі эпіфары звязаны з канцэнтрацыяй увагі на вынік, на яго непазбежнасць. З дапамогай эпіфары падкрэсліваецца стабільнасць, бяспрэчнасць канчатковага вываду:

Толькі ты пабудзі мяне рана
 Не заспі, – пабудзі мяне рана,
 О!... мая дарагая матуля [П. Трус. Пабудзі мяне рана];
 І труцяць словы: “Няма Труса”
 І вось – Алеся сірацея,
 На былнягу слязьмі раса...
 Далёка гусі адляцелі –
Няма Труса [Ю. Таўбін. Няма Труса].

Выяўленчая сіла эпіфары запраграмавана яе катэгарыяльнымі ўласцівасцямі, – і перш за ўсё, канатацыйнай, якая ствараецца шматкампанентнай асновай, багатым кантэкстам.

Стык – сінтаксічная фігура, якая заключаецца ў тым, што асобныя словазлучэнні, якімі заканчваюцца вершаваныя радкі або цэлыя строфы, паўтараюцца ў пачатку наступных радкоў або строфаў [3, с. 138]:

А я ўспомню чорны бровы,
Чорны бровы, ясны вочы... [П. Трус. Ой, у лузе, пры даліне];
 У ветравінні – пры даліне,
Пры даліне – у вечар сіні
 Вобраз ў сэрцы не астыне [П. Трус. Ой, у лузе, пры даліне].

Рытмічнасць вершаваных твораў паэтаў-маладнякоўцаў дасягаецца ў выніку сінтаксічнага паралелізму ці паўтору аднолькавых паводле структуры сказаў у сумежных радках:

Вечар... У горадзе вечар... Снягі пасівелі...

І дрыжыць тэлефонная сець...;

Вечар... У горадзе вечар...

Над горадам месяц.

А за горадам снежны прастор [Ю. Таўбін. Вечар... У горадзе вечар];

Ты адышоў ад нас...

Даюць салют заводы...

Ты адышоў ад нас...

Жалобны граюць марш... [П. Трус. Памяці тав. Войкава];

Смагу б сваю напайць

Вечную смагу, вадзіцай.

Смагу сваю напайць [А. Моркаўка. Кроплі сцюдзёнай вады];

У творах паэтаў-маладнякоўцаў сустракаецца не толькі прамы сінтаксічны паралелізм, а і адваротны:

Чую і бачу

Бачу і чую

Нашага часу

Вясну залатую [Т. Кляшторны. Бачу і чую, чую і бачу];

У тую ноч мы пакляліся

Жыць і любіць...

Любіць і жыць [Ю. Таўбін. Ты помніш].

Некаторыя даследчыкі, у прыватнасці, Т.Р. Хазагераў, Л.С. Шырына, лічаць адваротны паралелізм самастойнай фігурай, якую называюць хіязмам:

І сэрца, як сонца, і сонца, як сэрца,

Сусветнае сэрца, гарыць, палымнее [У. Жылка. Раніцаю];

Сцежкі разышліся,

Разышліся сцежкі!

Ой, ды ўюцца ў лузе

Сцежкі ў жаўталісці! [П. Трус. Не шуміце ў полі].

Такім чынам, сінтаксічны паўтор выконвае камунікатыўныя і эстэтычныя функцыі і разам з іншымі прыёмамі моўнай экспрэсіі ўдзельнічае ў стварэнні мастацкіх вобразаў, перадачы асабістых адносін паэтаў да адлюстраванай мастацкай рэчаіснасці, адлюстроўваюць дынамізм, напружанасць дзеяння, надаюць паэтычнаму выказванню велічнасць і ўзнёсласць.

Abstract. The paper analyses syntactic means of expressiveness based on the repetition and considers their stylistic role in the poetry of the poets belonging to the Molodnyakovtsy trend.

Літаратура

1. Виноградов, В.В. О языке художественной литературы / В.В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1959. – 654с.
2. Виноградов, В.В. Стилистика, Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М.: Изд. Акад. наук СССР, 1963. – 255с.
3. Рагойша, В.П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – Мінск: Вышэйшая школа, 1979. – 320 с.
4. Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. / Мінск: Беларус. Сав. Энциклапедыя імя Петруся Броўкі, 1987. – Т.1. – 703 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 03.06.09